

บทที่ 2

เศรษฐกิจสมัยอยุธยาตอนปลาย

กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองท่าที่มั่งคั่งและมีกิจกรรมทางการค้าที่รุ่งเรืองที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ทำให้อยุธยาเป็นเมืองท่าที่มั่งคั่ง คือ เกษตรกรรมและการค้าโดยเฉพาะการค้าภายนอก มานพ ถาวรวัฒน์สกุล ได้สรุประบบเศรษฐกิจอยุธยาว่า

“ เกษตรกรรมได้สร้างรากฐานที่มั่นคงและมีเสถียรภาพให้แก่รัฐ ขณะที่การค้าต่างประเทศนำความรุ่งเรืองและมั่งคั่งให้กับสังคมอยุธยา ”¹

ในบทที่ 2 เรื่องเศรษฐกิจสมัยอยุธยาตอนปลายนี้ ได้มุ่งวิเคราะห์ถึงการค้าในสมัยอยุธยาตอนปลาย เพื่อให้เห็นภาพความเจริญรุ่งเรืองของการค้า ก่อนการหยุดชะงักลงจากการล่มสลายของอาณาจักร ทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินต้องทรงพยายามรื้อฟื้นระบบการค้าซึ่งเคยเป็นรายได้หลักของอยุธยา เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจในสมัยธนบุรี

การค้าภายในและภายนอก

การค้าภายใน

สมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นสมัยที่การค้าภายในเป็นไปอย่างคึกคัก เพราะชุมชนในตัวเมืองอยุธยายังคงขยายออกไปเรื่อยๆ และการค้าต่างประเทศยังคงมีอยู่ แม้ว่าจะไม่มีชาติตะวันตกมากนัก การค้าภายในของอยุธยาตอนปลายได้ขยายวงกว้างขึ้น คือมีพ่อค้าแม่ค้าจากหัวเมืองต่างๆ เข้ามาอยุธยาเพื่อทำการค้า ค่าให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมบันทึกไว้ว่า ชาวเมืองพิษณุโลกนำน้ำอ้อย ยาสูบ ช้าง น้ำผึ้ง และสินค้าต่างๆ จากหัวเมืองฝ่ายเหนือใส่เรือมา

---

¹ มานพ ถาวรวัฒน์สกุล, เอกสารประกอบการสอนรายวิชา 415210 ประวัติศาสตร์อยุธยา (นครปฐม: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536), หน้า 154.

ชาย, ชาวเมืองนครราชสีมา นำน้ำรัก ขี้ผึ้ง ปีกนก ผ้าชนิดต่างๆ และของป่า มาขายโดยทางเกวียน ชาวเมืองอ่างทอง เมืองลพบุรี เมืองอินทร์ เมืองพรหม เมืองสิงค์ เมืองสวรรค เมืองสุพรรณ นำข้าวเปลือกใส่เรือมาขายหน้าวัดสมอ วัดขนู วัดขนาน ชาวเมืองตาก เมืองเพชรบูรณ์ นำของป่าชนิดต่างๆใส่เรือมาขายบริเวณปากคลองสวนพลูและหน้าวัดพนัญเชิง ชาวเมืองบ้านแหลม เพชรบุรี บ้านบางตะบูน บ้านบางทะเล อาหารทะเล มาขายหน้าวัดพนัญเชิง และชาวเมืองสวรรคโลกนำสินค้าหัวเมืองฝ้ายเหนื่อมาขายมาขายในเรือริมแม่น้ำและคลองใหญ่วัดมหาธาตุ² นอกจากนั้น ตัวสินค้ายังมีความเปลี่ยนแปลงให้หลากหลายและมากขึ้น เช่น เครื่องเหล็ก เครื่องทองเหลือง เครื่องเงิน เส้าเรื่อน ฝาเรื่อน กระเบื้องมุงหลังคา โต๊ะ เตียง ตู้ แก้ว อี้ ฟูก เบาะหมอน มุ้ง เปล เสื้อ เสื้อกางเกง ผ้าชนิดต่างๆ เครื่องประดับ รองเท้า แห กระบุงตะกร้า สมุดดำ สมุดขาว กระดาษข่อย และสินค้าประเภทอาหารอีกมากมาย³

สายชล วรรณรัตน์ ให้เหตุผลว่า การผลิตเพื่อยังชีพในสังคมเศรษฐกิจแบบใหม่ เปลี่ยนไปเป็นการผลิตเพื่อการค้า ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจมีผลกระทบต่อคนในวงกว้าง⁴

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากการขยายตัวทางการค้าในช่วงเวลาดังกล่าว จะเห็นได้ว่าแม้การผลิตเพื่อการค้าจะมีมากขึ้น แต่ก็ไม่น่าจะมีผลกระทบต่อคนในวงกว้าง เพราะไม่มีการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างทางสังคมหรือโครงสร้างทางเศรษฐกิจมากนักเพราะผลประโยชน์จากการค้าภายในที่ขยายตัวขึ้นยังคงตกอยู่ที่ชนชั้นปกครอง⁵ นอกจากนั้นการผลิตเพื่อการค้าคงไม่ได้มีการเริ่มต้นในช่วงเวลานี้ หากแต่คงมีมาเป็นระยะเวลาพอสมควร เพียงแต่มีได้ขยายตัวมากเท่าช่วงเวลาที่สายชลอธิบายไว้ การผลิตเพื่อการค้าแบบที่สายชลให้เหตุผลไว้จึงเป็นการเติบโตทางการค้าในโครงสร้างเศรษฐกิจแบบเดิม

² คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักนายกรัฐมนตรี, คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม หน้า 55-59.

³ เรื่องเดียวกัน

⁴ สายชล วรรณรัตน์, "พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ.2325-2352)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), หน้า 11-14.

⁵ มานพ ถาวรวัฒน์สกุล, เอกสารประกอบการสอนรายวิชา 415210 ประวัติศาสตร์อยุธยา, หน้า 168.

การค้าภายนอก

ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์เป็นช่วงที่การค้าของอยุธยามีความรุ่งเรือง บรรยากาศการค้าคึกคัก และสร้างรายได้มหาศาลให้กับรัฐ การค้าส่วนใหญ่ยังเป็นการค้ากับชาติตะวันตก แต่เมื่อพระเพทราชาปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ ผลพวงจาก"เหตุการณ์ ค.ศ. 1688"^{**} ได้ทรงดำเนินนโยบายต่อต้านชาวตะวันตกบางกลุ่มอย่างรุนแรง โดยเฉพาะชาวฝรั่งเศส สมเด็จพระเพทราชาทรงขับไล่ชาวฝรั่งเศสออกจากอยุธยา ทำการยึดทรัพย์และทำลายกิจการค้าของบริษัทตะวันตก ส่งผลต่อการค้าอย่างรุนแรง เพราะบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษประกาศห้ามเรือสินค้าจากอยุธยาเดินทางไปยังเมืองท่าที่ใดๆของอินเดีย หรือแล่นเข้ามาในอาณาบริเวณที่บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษครอบครองอยู่ ส่งผลให้อยุธยาไม่กล้าส่งเรือหลวงเข้าไปในมหาสมุทรอินเดียเพราะเกรงกลัวฝรั่งเศสและอังกฤษ ผลจากการกระทำครั้งนี้ นอกจากการค้ากับตะวันตกลดน้อยลงไปแล้ว การค้าสินค้าสัตว์ประเภทช้างซึ่งอยุธยาเคยส่งไปจำหน่ายยังเมืองท่าต่างๆของอินเดีย ปีละ 300-400 เชือกก็ต้องชะงักไป⁶ การค้าของป่าที่เคยทำรายได้มหาศาลให้กับรัฐอยุธยาจึงกระทบกระเทือนไปด้วย นอกจากนั้นการค้ากับจีนในช่วงสมเด็จพระเพทราชาก็ลดปริมาณลง เห็นได้จากตลอดรัชสมัยของพระองค์ไม่มีการส่งคณะทูตไปจีนตามแบบการค้าบรรณาการเลย แสดงว่ารายได้หลักจากการค้าสำเภาหลวงก็ลดจำนวนลงไปด้วย มีเพียงการค้าในแบบเอกชนเท่านั้น แต่ก็ไม่มากนัก เพราะพ่อค้าจีนส่วนใหญ่จะสนใจเดินทางไปค้าขายที่ปัตตาเวียมากกว่าสาเหตุภายในส่วนหนึ่งที่ทำให้การค้าสมัยสมเด็จพระเพทราชาซบเซาลงก็เพราะเกิดกบฏ

---

* รายละเอียดการค้าในสมัยสมเด็จพระเพทราชา ดูใน Dhiravat na Pombejra, "Ayutthaya at the end of the Seventeenth century; Was there a shift to isolation?," in *Southeast Asia in the early modern era: Trade, power, and belief*, ed. Anthony Reid. (Ithaca and London: Cornell University Press, 1993), pp.250-272. และ Remco Raben. Ayutthaya, King Phetracha and the world. *Paper presented at the conference 400 Years of Thai-Dutch Relations*. (Bangkok 18-19 March, 2004)

** รายละเอียด เหตุการณ์และปัจจัยต่างๆ ที่นำไปสู่เหตุการณ์ ค.ศ. 1688 ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, *การเมืองไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์*, กรุงเทพฯ: มติชน, 2531

⁶ ปาริชาติ วิลาวรรณ, "การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา พ.ศ.1893 - 2310," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 176

ขึ้นในเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองนครราชสีมา พื้นที่ทั้งสองเป็นพื้นที่สำคัญเพราะเป็นเส้นทางในการลำเลียงสินค้าและเป็นแหล่งของป่า ซึ่งต้องใช้เวลารั้งถึง 10 ปีจึงสามารถปราบกบฏได้ ส่งผลต่อการสูญเสียกำลังคนในการผลิตไป ผลกระทบจากสงครามก็ย่อมทำให้การค้ากระทบกระเทือนอย่างมาก อีกสาเหตุมาจากนโยบายด้านการค้าของพระองค์เอง ทรงพยายามจะผูกขาดทางการค้าให้ได้มากที่สุด เช่นเดียวกับกษัตริย์ในราชวงศ์ปราสาททอง ส่งผลให้พ่อค้าส่วนใหญ่ไม่ต้องการเดินทางเข้ามาทำการค้าในอยุธยาเพราะโดนเอาเปรียบมากเกินไป การค้าจึงลดน้อยลงไปอีก อย่างไรก็ตามแม้ว่าปริมาณการค้ากับต่างชาติจะลดลงในสมัยสมเด็จพระเพทราชา แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าสาเหตุมาจากนโยบายต่อต้านตะวันตก และความไม่สงบภายในอาณาจักรของพระองค์เพียงอย่างเดียว เพราะการค้าได้ลดปริมาณลงตั้งแต่ช่วงสุดท้ายในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์แล้ว โดยมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายนอกเช่นสงครามในฝั่งโคโรมันเดล และความไม่สงบในแถบหน้าน้ำมาเลย์ เป็นต้น ⁷ การค้ากับฮอลันดาแม้ว่าจะยังคงอยู่แต่ก็ลดปริมาณไปมาก รายการสินค้าที่รับซื้อไปก็ลดความหลากหลายลง สาเหตุจากความขัดแย้งหลายครั้งระหว่างสมเด็จพระเพทราชาและบริษัทการค้าอินเดียตะวันออกของฮอลันดา(V.O.C.) ในขณะที่สมเด็จพระเพทราชาทรงต้องการให้บริษัททำตามความต้องการของพระองค์ เพื่อให้เห็นว่าชาวต่างชาติไม่สามารถชักจูงพระองค์ได้ บริษัทการค้าอินเดียตะวันออกของฮอลันดา(V.O.C.) ก็ไม่พอใจกับการจ่ายหนี้ของราชสำนัก ที่ยืนยันจะจ่ายเป็นไม้ฝางและตีบุกแทนตัวเงิน ⁸ ตลาดที่ยังเหลืออยู่ในสมัยสมเด็จพระเพทราชาคือการค้าของป่ากับญี่ปุ่น ⁹ สินค้าที่ส่งออกคือหนังกวางและหนังวัว แต่ก็มีปริมาณไม่มากนัก อาจกล่าวได้ว่าความสำคัญของสินค้าประเภทของป่าได้ลดลงตามระดับความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก การค้าของรัฐอยุธยาจึงอยู่ในช่วงตกต่ำ ถึงแม้ว่าในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือจะทรงเปิดโอกาสให้ชาติตะวันตกกลับเข้ามาทำการค้าแต่ก็ไม่ได้ผล ¹⁰

⁷ Remco Raben. Ayutthaya, King Phetracha and the world. Paper presented at the conference 400 Years of Thai-Dutch Relations. (Bangkok 18-19 March, 2004) p. 12

⁸ Ibid., p. 13.

⁹ ปาริชาติ วิลาวรรณ, "การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา พ.ศ. 1893 - 2310," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528) หน้า 178

¹⁰ พรณี อวนสกุล, "ระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจสมัยอยุธยา," *วารสารธรรมศาสตร์* 4,3 (2518): 30.

จนกระทั่งในสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ การค้าของรัฐอยุธยาได้เริ่มฟื้นตัวขึ้น โดยเฉพาะการค้ากับจีน สาเหตุสำคัญที่ทำให้การค้าขยายตัวคือ ปัญหาทุพภิกภัยภายในประเทศจีน บริเวณมณฑลฟูเกี้ยน¹¹ ซึ่งเป็นดินแดนของชาวจีนฮกเกี้ยน การเกษตรภายในจีนไม่ได้ผล จีนจึงจำเป็นต้องสั่งซื้อข้าวจากประเทศอื่นเข้าไปเลี้ยงประชากร¹² ทุพภิกภัยครั้งนี้ทำให้จักรพรรดิจีนต้องยอมเปิดประเทศค้าขายใน พ.ศ.2227 และลดหย่อนกฎเกณฑ์การค้าที่เข้มงวดลง สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ สิทธิพิเศษที่ให้แก่เรือสินค้าที่นำข้าวเข้าไปขายให้จีน โดยเรือสินค้าที่นำเข้ามาสินค้าข้าวไปขายในจีน ยิ่งนำเข้ามาข้าวมากเพียงใด ก็จะได้รับ การลดหย่อนภาษีมากขึ้นเท่านั้น ใน พ.ศ. 2286 จักรพรรดิจีนมีพระราชโองการว่า ถ้าเรือสินค้าบรรทุกข้าวมาขายหนึ่งหมื่นหาบขึ้นไป ให้เสียภาษีสินค้าต่างๆ ครึ่งหนึ่งของราคาปกติ ถ้าบรรทุกข้าวมาขาย 5,000 หาบขึ้นไป แต่ไม่ถึง 10,000 หาบ ให้เสียภาษี ร้อยละ 70 ของอัตราปกติ¹³ ดังนั้นแม้ว่ารายได้จากการค้าข้าวไม่มากนักเพราะข้าวเป็นสินค้าที่กินระวางสูง แต่การส่งข้าวไปขายให้กับจีน ช่วยให้สามารถซื้อและขายสินค้าต่างๆ โดยเสียภาษีในอัตราต่ำ และช่วยให้ได้รับอภิสิทธิ์บางประการ¹⁴ ใน พ.ศ.2298 จักรพรรดิจีนถึงกับมีพระราชกำหนดว่าจะพระราชทานบรรดาศักดิ์ชั้นสูงให้กับผู้นำข้าวเข้ามาขาย ซึ่งหมายถึงอภิสิทธิ์ต่างๆ จะเพิ่มสูงขึ้นอีกด้วย¹⁵ สาเหตุที่ทำให้จีนต้องเปิดประเทศเพื่อสั่งซื้อข้าวนั้นก็เพราะเมื่อพิจารณาแล้ว การสั่งซื้อข้าวเข้ามาเลี้ยงประชาชนในมณฑลที่ไกลออกไป และประสบปัญหาขาดแคลน จะคุ้มค่างว่าการส่งข้าวจากมณฑลอื่นไปยังมณฑลที่ขาดแคลน¹⁶ การค้าข้าวกับจีนจึงทำให้การค้าระหว่างอยุธยากับจีนขยายตัวขึ้นอย่างมาก อยุธยาส่งข้าวไปจีนอย่างน้อย 65,000 หาบ

¹¹ Sarasin Viraphol, *Tribute and Profit: Sino-Siamese trade 1652-1853* (Cambridge: Harvard U Press, 1977), pp 75-76.

¹² Ibid., pp.74 – 83.

¹³ Ibid., pp.89 -91.

¹⁴ สายชล วรณรัตน์, "พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ.2325-2352)," หน้า 9 -10.

¹⁵ Sarasin Viraphol, *Tribute and Profit: Sino-Siamese trade 1652-1853*, p.98.

¹⁶ ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีนพ.ศ.1825-2395 (แปลจากเอกสารทางราชการจีน) (กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี ,2523)

ต่อปี และบางปีมากถึง 100,000 หาบ¹⁷ ในขณะที่เดียวกันของป่าซึ่งเคยเป็นที่ต้องการของจีนก็ลดความสำคัญลงกลายเป็นเพียงสินค้าที่พ่อค้านำไปขายเรือบรรทุกข้าวเท่านั้น เพราะของป่าถือเป็นสินค้าประเภทฟุ่มเฟือยสำหรับจีนที่ขณะนั้นประสบปัญหาอดอยาก ประเภทของป่าที่เคยเป็นที่ต้องการของจีนได้แก่ นอแรด ริงนก งาช้าง ปีกนกกระเต็น ชนนกยูง ไม้กฤษณา กายาน และแก่นกรักซี่ ถูกตัดออกเหลือแต่เพียงไม้ฝางซึ่งจีนใช้ย้อมผ้าและทำยารักษาโรคเท่านั้น¹⁸ จักรพรรดิจึงถึงกับปฏิเสธที่จะให้ส่งกฤษณา และกายาน ซึ่งเป็นสินค้าของป่าอย่างดีมาเป็นเครื่องบรรณาการแก่พระองค์ เพราะเป็นของฟุ่มเฟือยและไม่จำเป็น¹⁹

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระการค้ากับจีนรุ่งเรืองมาก ชาวจีนมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการทำการค้า จนกระทั่งใน พ.ศ. 2257 สมเด็จพระเจ้าท้ายสระทรงแต่งตั้งคนจีนเป็นเจ้าพระยาพระคลัง และทรงร่วมมือกับพ่อค้าจีนในรูปแบบหุ้นส่วนทำการเดินเรือค้าขาย แสดงให้เห็นว่าทรงควบคุมการค้ากับจีนทั้งในรูปแบบรัฐและรูปแบบเอกชน²⁰ เรือสำเภาจากจีนจำนวนมากเดินทางเข้ามาเพื่อขายผ้าไหมและถ้วยชามในอยุธยา และซื้อสินค้าข้าว ดีบุก และไม้ฝาง กลับไป²¹ ในขณะเดียวกัน การค้ากับชาติอื่นๆยังคงมีอยู่ สมเด็จพระเจ้าท้ายสระทรงโปรดฯให้พระคลังสินค้าดำเนินการค้ากับชาติอื่นๆเช่นการส่งช้างไปขายที่อินเดีย²²

การค้าในอยุธยายังคงเจริญต่อเนื่องมาจนถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศซึ่งต่อมาได้ถูกขนานนามว่าเป็นยุค “เมื่อครั้งบ้านเมืองยังดี” เพราะนอกเหนือจากการค้ากับจีนยังมี

¹⁷ สายชล วรรณรัตน์, “พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ.2325-2352),” หน้า 24-25

¹⁸ ปารีชาติ วิลลาวรรณ, “การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา พ.ศ.1893 – 2310,” หน้า 185.

¹⁹ ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ.1825-2395, หน้า 35.

²⁰ Sarasin Viraphol, *Tribute and Profit: Sino-Siamese trade 1652-1853* pp.95-96.

²¹ *In the King's Trail: An 18th Century Dutch Journey to the Buddha's Footprint*. Eds. Raben Remco and Dhiravat na Pombejra (Royal Dutch Embassy: Bangkok, 1997), p.66.

²² ประชุมพงศาวดารภาคที่ 39 (จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศกับครั้งกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พระนคร: คຸຸສຸກາ, 2512), หน้า 243.

การทำการค้ากับชาติอื่นๆ เช่น ญี่ปุ่น เกาหลี ญวน เขมร ชวา สุมาตรา ลังกา และอินเดีย²³ การค้ากับจีนยังคงรุ่งเรืองต่อเนื่องมาจากสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระเจ้าบรมโกศจึงต้องพึ่งพากลุ่มขุนนางชาวจีนและพ่อค้าชาวจีนในการทำการค้า จนไม่สามารถจัดการปกครองภายในได้มากนัก²⁴

ในสมัยนี้พ่อค้าชาวตะวันตกคงมีเข้ามาบ้างแม้จะไม่มากนัก เพราะสมเด็จพระเจ้าบรมโกศทรงพยายามเข้าควบคุมการค้าอย่างเต็มที่ เพราะทรงหวังจะดึงประโยชน์จากการค้าให้เข้าสู่พระคลังให้มากที่สุด²⁵ เหมือนสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองและสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งเป็นช่วงที่การค้าผูกขาดกับต่างประเทศสร้างรายได้มหาศาลให้กับรัฐ อย่างไรก็ตาม ความพยายามผูกขาดสินค้าจากรัฐ ส่งผลให้พ่อค้าต่างชาติจำนวนมาก แม้กระทั่งเรือสินค้าจากจีนไม่ยอมเข้ามาทำการค้าขายในอยุธยา พ.ศ. 2276 จำนวนเรือสินค้าที่เดินทางเข้ามาในอยุธยาเริ่มลดลง และเดินทางไปทำการค้ายังเมืองท่าอื่น²⁶

อย่างไรก็ตามในช่วงอยุธยาตอนปลายนี้การค้ากับจีนก็ยังคงเป็นการค้าที่มีปริมาณมากที่สุด การค้าไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงรัฐเท่านั้น แต่การค้าของเอกชนมีจำนวนมากขึ้น นอกเหนือจากการค้าข้าว สินค้าอีกชนิดหนึ่งที่จีนต้องการคือไหม ซึ่งได้กลายเป็นสินค้าสำคัญ พ่อค้าจีนจำนวนมากได้เดินทางมาต่อเรือที่อยุธยาและบรรทุกข้าวกลับไปขาย²⁷ เนื่องจากช่วงหลังจักรพรรดิจีนได้สนับสนุนการค้าข้าวแบบเอกชน คือสนับสนุนให้พ่อค้าเอกชนชาวจีนเข้ามาซื้อข้าวในอยุธยาโดยตรง²⁸

การเดินทางเข้ามาของพ่อค้าเอกชนจีน ในขณะที่การค้ากับชาติอื่นเจริญขึ้น ส่งผลให้การค้าในอยุธยาขยายตัวอย่างมาก ในขณะที่เดียวกันรัฐกลับเก็บผลประโยชน์ไม่ได้เต็มเม็ด

²³ วราภรณ์ ทินานนท์, "การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า16-18.

²⁴ Adisorn Muakpimai. Chantaburi: a Gateway for the coastal trade of Ayudhya in the Eighteenth century. *Proceedings for the International Workshop Ayudhya and Asia. Ayudhya.* (Ayudhya: 18-20 December 1995) p.165.

²⁵ *In the King's Trail : An 18th Century Dutch Journey to the Buddha's Footprint*, eds. Raben Remco and Dhiravat na Pombejra. , pp.68-69.

²⁶ *Ibid.*, pp.69-70.

²⁷ Sarasin Viraphol, *Tribute and Profit: Sino-Siamese trade 1652-1853*, p.96.

²⁸ *ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ.1825-2395*, หน้า 38.

เต็มหน่วยนัก เพราะการค้าที่เจริญรุ่งเรืองเป็นของเอกชน พ่อค้าจีนและขุนนางจำนวนมากร่วมกันลงทุนในการค้าสำเภา โดยขุนนางหรือเจ้านายที่มีสำเภาสวนตัวต่างก็ใช้ชาวจีนมาช่วยดำเนินการการค้า หรือบางครั้งขุนนางก็คอยเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ที่พ่อค้าแบ่งให้จากการอำนวยความสะดวกทางการค้า²⁹ ขุนนางกับพ่อค้าชาวจีนอยู่ในสถานะที่เกื้อกูลกันในด้านผลประโยชน์ ชาวจีนจำนวนมากเข้ามาอยู่ในระบบราชการ และสร้างความรู้ร่ำรวยจากการค้า

อยุธยาในช่วงเวลานั้นจึงเต็มไปด้วยบรรยากาศของการค้า การศึกษา ประวัติศาสตร์ในช่วงเวลานี้จึงมีผู้วิเคราะห์โครงสร้างของสังคมที่เกิดจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจแตกต่างกันไป

สายชล วรรณรัตน์ ได้ให้ความเห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองทางการค้าในช่วงเวลานั้นว่า "เป็นเหตุให้โครงสร้างและลักษณะของชนชั้นมูลนายเปลี่ยนไป" เนื่องจากชนชั้นมูลนายให้ความสำคัญกับทรัพย์สินศฤงคารมากขึ้น และเห็นความสำคัญของการค้ามากขึ้น ได้เห็นความเคลื่อนไหวที่คึกคักมีชีวิตชีวาของการผลิตและการค้าในชีวิตประจำวัน ตลอดจนมีโอกาสเสพยาสิ่งของฟุ่มเฟือยที่มาจากต่างประเทศมากขึ้นทำให้โลกของมูลนายเปลี่ยนไป นอกจากนั้นการค้าที่ขยายตัวขึ้นมากยังทำให้ไพร่จำนวนมากได้กลายเป็น "ไพร่มั่งมี" สามารถเสียเงินแทนการเข้าเดือน โดยสายชลได้สรุปว่า "ไพร่มั่งมีเป็นกลุ่มคนที่อยู่กึ่งกลางระหว่างไพร่กับมูลนาย โดยมีเงินตราเป็นตัวกำหนดสถานภาพ"³⁰ ในขณะเดียวกัน มานพ ถาวรวัฒนสุกุลได้ให้ความเห็นในทางตรงกันข้ามว่า

"สำหรับสังคมอยุธยาแล้วอาจกล่าวได้ว่าการค้าต่างประเทศไม่มีผลกระทบต่อชีวิตคนส่วนใหญ่สักนิด ไม่ว่าสภาพการค้าต่างประเทศจะดีหรือไม่ดีก็มิได้ทำให้ชีวิตราษฎรทั่วไปเปลี่ยนแปลงไปมากนักด้วยเหตุผลระบบสังคมและการเมือง อยุธยาไม่เปิดโอกาสให้ราษฎรทั่วไป(ไพร่)ได้มีโอกาสแสวงหาผลประโยชน์ในการค้ากับต่างประเทศ ระบบไพร่ทำให้แรงงาน

²⁹ สายชล วรรณรัตน์, "พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ.2325-2352)," หน้า 19.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า19-24.

การผลิตส่วนใหญ่ของสังคมถูกจำกัดให้อยู่กับที่และสังกัดมูล
นาย นอกจากนี้รูปแบบการค้าต่างประเทศยังเป็นการค้าภายใต้
ระบบบรรณาการ ซึ่งเป็นการค้าที่กษัตริย์ เจ้านายและขุนนาง
ชั้นสูงเท่านั้นที่มีฐานะเข้าร่วมได้”³¹

เมื่อพิจารณาถึงความเจริญรุ่งเรืองทางการค้าในสมัยอยุธยาตอนปลายแล้ว ก็
ยังคงต้องกล่าวว่าการค้าเหล่านี้ไม่น่าจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างชนชั้นมูลนายแต่
อย่างไร การขยายตัวของการค้าภายในยังไม่สามารถอยู่ในระดับที่จะทำให้ชีวิตไพร่เปลี่ยนไป
จนกระทั่งสามารถเป็น”ไพร่มั่งมี”ได้ ในขณะที่การค้าภายนอกนั้นจะมีผลกระทบใดๆก็เกิดขึ้นแต่
เพียงในระดับชนชั้นปกครองเท่านั้น เพราะชีวิตไพร่ที่ผูกติดกับการเข้าเดือนไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ผู้มีบทบาททางการค้า

ผู้มีบทบาทในการทำการค้า อาจแบ่งได้เป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มของไพร่ในสมัย
อยุธยา และอีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มชาวต่างชาติที่ทำการค้ากลุ่มของไพร่ในสมัยอยุธยา คาดว่าผู้มี
บทบาททางการค้าคือ ผู้หญิง เด็กซึ่งยังไม่ถึงเกณฑ์ และไพร่ชรา เพราะคนเหล่านี้ไม่มีภาระในการ
เข้าเดือน จึงเป็นผู้มีบทบาทในการค้าตั้งแต่การผลิต จนถึงทำการค้าขาย ส่วนไพร่ที่เป็นชาย
คงจะมีส่วนในการทำการค้าบ้างในช่วงเวลาที่ไม่ต้องเข้าเดือนตามระบบไพร่ อย่างไรก็ตาม คาดว่า
ผู้ที่น่าจะมีบทบาทมากที่สุดคือผู้หญิง Anthony Reid ได้กล่าวถึงสังคมการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียง
เฉียงใต้ในขณะนั้นว่าชาวตะวันตกต้องรู้สึกประหลาดใจเมื่อพบว่าตัวเองต้องทำธุรกิจกับผู้หญิง
ไม่ใช่ในตลาดอย่างเดียวเท่านั้น แต่รวมถึงธุรกิจใหญ่ๆ บทบาทของผู้หญิงในโลกการค้าของเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้จึงไม่สามารถปฏิเสธได้³²

³¹ มานพ ถาวรวัฒนสุกุล, เอกสารประกอบการสอนรายวิชา 415210 ประวัติศาสตร์อยุธยา,
หน้า 171.

³² Anthony Reid, “Economic and Social Change, c 1400-1800,” in The Cambridge
History of Southeast Asia volume one, part two From c.1500-1800, ed. Nicholas Tarling (Cambridge:
Cambridge University Press, 1999), p.138.

กลุ่มของชาวต่างชาติที่เข้ามาตั้งรกรากในอยุธยา หรือชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาเพื่อค้าขายในช่วงเวลาต่างๆ กลุ่มที่สำคัญคือกลุ่มชาวจีน เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีอิสระในการค้าขาย ไม่ต้องผูกติดกับการเข้าเดือน และสามารถเดินทางไปในราชอาณาจักรอยุธยาได้โดยไม่ต้องขออนุญาตจากทางการก่อนเหมือนกับชาวต่างชาติอื่นๆ คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมได้กล่าวถึงการค้าในอยุธยา ว่ามีย่านชาวจีนที่ประกอบการค้าจำนวนมากเช่น บ้านจีนปากคลองละครไชย ขายสินค้าอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน³³ ถนนย่านในไก่อ³⁴ และได้กล่าวถึงชาวจีนที่ผลิตสินค้าตามความถนัดประเภทต่างๆออกมาขายเช่น จีนตั้งโรงทำเครื่องจิ้งจับและขนมแห้งจีนชนิดต่างๆ, ช่างจีนทำโต๊ะเตี้ยงตู้เก้าอี้, ช่างจีนทำถังไม้ใส่ปลอกไม้และปลอกเหล็กและจีนทำโต๊ะเตี้ยงเก้าอี้ถักหวายขาย³⁵

นอกจากชาวจีนยังมีชาวต่างชาติที่ทำการค้า กระจายอยู่ทั่วไปในอยุธยา เช่นกลุ่มมุสลิมเชื้อสายอินโด-อิหร่านอยู่บริเวณหัวแหลม หัวรอ หรือคลองตะเคียนในอยุธยา ทำการค้าขายทางเรือ โดยขายสินค้าประเภทแป้งกระแจะ น้ำมันรำ น้ำมันหอม เสื้อผ้า เครื่องเทศ และสินค้าที่ใช้

---

* ชาวจีนส่วนใหญ่ในอยุธยาเป็นชาวจีนฮกเกี้ยน มีทั้งที่ทำการค้าและเข้ารับราชการในราชสำนัก ชุมชนชาวจีนฮกเกี้ยนในสมัยอยุธยา ตั้งบ้านเรือนร้านค้าใน 6 ย่านใหญ่ ได้แก่ 1.ย่านตลาดน้ำบางกจะ จะ หน้าวัดพนัญเชิง ตลาดปากคลองคูจาม ห้ายสุเหว่าแขก ตลาดปากคลองคูไม้ร้อง และตลาดปากคลองวัดเดิม ได้ศาลเจ้าปูนเท่าง 2.ตลาดวัดท่าราบหน้าบ้านเจ้าสัวชี ชุนนางจีนคนสำคัญในสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ 3. ตลาดขนมจีน 4.ย่านในไก่อ เป็นย่านที่ใหญ่มาก กินบริเวณตั้งแต่คลองประตูในไก่อ ผ่านท่าเทียบเรือชื่อ ท่าหอยจนถึงคลองประตูจีน 5. ย่านสามม้า ซึ่งอยู่ต่อไปจากย่านในไก่อ และ 6. ตลาดปากคลองขุดละครไชย เป็นย่านการค้าที่มีของจีนขายมากมาย

³³ คมขำ ดิวงษา, “บทบาทของตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาต่อการค้าภายในและภายนอก พ.ศ.2173-2310,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 125.

³⁴ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักงานนายกรัฐมนตรี, คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม, หน้า 14

³⁵ เรื่องเดียวกัน

ในชีวิตประจำวัน³⁶ ชุมชนแขกตานีอาศัยอยู่บริเวณวัดลอดช่อง มีอาชีพทางการทอผ้า และเลี้ยง
 ลันได³⁷

สินค้าในสมัยอยุธยา

ความเจริญรุ่งเรืองทางการค้าในสมัยอยุธยาเป็นสิ่งที่ทำให้อยุธยาเป็นเมืองที่
 มีความมั่นคงกว่าสี่ร้อยปี ในฐานะเมืองท่าที่สำคัญเมืองหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในขณะที่
 เมืองท่าอย่างมะละกาและสิงคโปร์เป็นศูนย์กลางกระจายสินค้าที่ผลิตในอินเดียและยุโรป ความ
 โดดเด่นของเมืองท่าอยุธยาจากการเป็นศูนย์รวมสินค้าพื้นเมืองที่ผลิตได้ในแหลมมลายูและ
 แผ่นดินใหญ่ตอนใน สินค้าสำคัญของอยุธยาจึงเป็นสินค้าประเภทสินค้าเกษตรกรรมและของป่า

สินค้าที่นับเป็นรายได้หลักของอยุธยาสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท

1) ประเภททรัพยากรธรรมชาติ เป็นผลผลิตที่ได้จากธรรมชาติที่ยังไม่ได้รับการแปรรูป
 ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท

1.1 ของป่า เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสิ่งมีชีวิตที่อยู่ตามพื้นราบ ป่าเขา และ
 เกาะแก่งต่างๆ

1.2 แร่ธาตุ เป็นทรัพยากรธรรมชาตินำมาถลุงเป็นโลหะ พบได้ทั่วไปใน
 ราชอาณาจักรอยุธยา

1.3 ผลิตผลทางทะเล

³⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์, "มอญศึกษา," ใน ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ "เครือญาติ" มอญลุ่มน้ำแม่
 กลอง, สุจิตต์ วงษ์เทศ,บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2547), หน้า 16.

³⁷ คมขำ ดิวงษา, "บทบาทของตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาต่อการค้าภายในและ
 ภายนอก พ.ศ.2173-2310," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 135.

*
 รายละเอียดของสินค้าออกอยุธยา ดูใน จุมพฏ ขวลิตานนท์, "การค้าส่งออกของอยุธยา
 ระหว่างพ.ศ.2150 – 2310," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531)

2) ประเภทอาหารและผลิตผลจากการเกษตร อยุธยาเป็นเมืองที่มีสภาพภูมิศาสตร์เหมาะแก่การเพาะปลูก จึงสามารถผลิตสินค้าประเภทนี้ได้จำนวนมาก สินค้าประเภทอาหารและผลิตผลจากการเกษตรที่สำคัญเช่น ข้าว เหลือง

3) ประเภทหัตถกรรม เป็นสินค้าที่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะทาง จึงเป็นสินค้าที่มีอยู่จำกัดกว่าสินค้าประเภทอื่นๆ

แหล่งที่มาของสินค้า

ที่มาของสินค้าเหล่านี้ แบ่งได้เป็น 4 แหล่ง ตามลักษณะของภูมิประเทศ

ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง

ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างประกอบด้วยที่ราบลุ่มบางปะกง ที่ราบลุ่มเจ้าพระยาที่ราบลุ่มท่าจีน ที่ราบลุ่มแม่กลอง ภูเขากระจายอยู่แถบเมืองสระบุรีและเมืองนครสวรรค์และเทือกเขาสูงทางด้านตะวันออกและตะวันตกขนาบที่ราบลุ่มแม่น้ำดังกล่าว ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างในระหว่าง พ.ศ. 1893-2310 (ค.ศ.1351-1767) จึงรวมเอาบริเวณที่เป็นเมืองชลบุรี (บางส่วน) , เมืองฉะเชิงเทรา , เมืองพระประแดง , เมืองปากน้ำ , เมืองธนบุรี (บางกอก) , เมืองนนทบุรี , เมืองปทุมธานี , กรุงศรีอยุธยา , เมืองอ่างทอง , เมืองพรหมบุรี , เมืองสิงคโปร์ , เมืองอินทบุรี , เมืองสรรค์บุรี , เมืองชัยนาท , เมืองมโนรมย์ , เมืองอุทัย , เมืองนครสวรรค์ , เมืองสระบุรี , เมืองละโว้(ลพบุรี) , เมืองท่าจีน , เมืองนครไชยศรี , เมืองสุพรรณบุรี , เมืองแม่กลอง , เมืองราชบุรี , เมืองกาญจนบุรี(บางส่วน) และเมืองเพชรบุรี(บางส่วน) เข้าไว้ทั้งหมด³⁸

1) สินค้าประเภททรัพยากรธรรมชาติที่พบในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

³⁸ จมพญ ขวลิขิตานนท์, "การค้าส่งออกของอยุธยาระหว่างพ.ศ.2150 – 2310," หน้า 24.

ของป่าในลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างประกอบด้วยชนกก , ซี้ไต้ , ครั่ง , งาช้าง , จันทน์ชะมด³⁹ , ซ้าง , ดินประสีว , นอแรด , ไม้ , ไม้กฤษณา , ไม้ดำ , ไม้แดง , ไม้ฝาง , ยางรัก , รง รากไม้ , ลูกกระเบา , ลูกกระวานขาว , สัตว์ป่า , สมุนไพรและหนังสัตว์ ประเภทแร่ธาตุได้แก่ กำมะถัน ดีบุก ตะกั่ว⁴⁰ ทองแดง แม่เหล็ก เหล็ก

2) สินค้าประเภทอาหารและผลิตผลจากการเกษตร ได้แก่ กะปิ เกลือ ข้าว ปลาช่อน ผลไม้ หนาก พลู ผลไม้ ปูเค็ม น้ำปลา⁴¹

3) สินค้าประเภทหัตถกรรม ได้แก่ เครื่องสังคโลก

ในสมัยธนบุรีแม้ว่าดินแดนเหล่านี้จะอยู่ในพระราชอำนาจของสมเด็จพระเจ้าตากสิน แต่เมืองบางเมืองอยู่ในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากสงคราม จึงเป็นการยากที่จะจัดหาสินค้าเหล่านี้ได้เหมือนสมัยอยุธยา เช่นเมืองราชบุรี เป็นพื้นที่ที่มีสงครามพม่ามาตีตื้นหลายครั้ง จนต้องเคลื่อนย้ายคนเพื่อมาเป็นกำลัง⁴²

ดินแดนด้านใน (Hinterland) เป็นเขตที่ราบสูงและภูเขาซึ่งมีป่าไม้อุดมสมบูรณ์

ดินแดนด้านในของอยุธยาเป็นพื้นที่อยู่หลังฝั่งทะเล และตั้งอยู่ห่างจากแม่น้ำหรือสาขาของแม่น้ำบางปะกง แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง เช่น ดินแดนที่อยู่ใกล้เทือกเขาทางตะวันออกและตะวันตกของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง (ได้แก่ เมืองระแหง เมืองศรีสวัสดิ์ เมืองสังขละบุรี เมืองไทรโยค เมืองพระบาท เมืองโคราข เป็นต้น) และดินแดนที่อยู่ราบระหว่างหุบเขาในภาคเหนือ ได้แก่ เมืองสุโขทัย เมืองศรีสัชนาลัย เมืองพิษณุโลก เมืองสวรรค

³⁹ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2515) หน้า 278.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 276.

⁴¹ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักนายกรัฐมนตรี, คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม, หน้า 6.

⁴² นิธิ เอียวศรีวงศ์, “มอญศึกษา,” ใน ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ “เครือญาติ” มอญลุ่มน้ำแม่กลอง, สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, หน้า 118.

โลก เมืองกำแพงเพชร เมืองพิจิตร⁴³ และเมืองซึ่งอาจส่งสินค้ามาขายโดยผ่านพ่อค้า เช่นหัวเมือง ล้านนา

1) สินค้าประเภททรัพยากรธรรมชาติที่พบในดินแดนด้านในของอยุธยา

ของป่าในแถบดินแดนด้านในของอยุธยาประกอบด้วย กายาน , ขี้ผึ้ง , ขี้ใต้ , ครั่ง , งาช้าง , เครื่องหอม , ชัน , ช้าง , ชุงไม้สัก⁴⁴ , ดินประสิว(มูลค้างคาว) , แรต , นอแรต , น้ำผึ้ง , เบนจามิน , ไม้ , ไม้ไผ่⁴⁵ , ไม้ฝาง , หนังสัตว์และหวาย⁴⁶ ประเภทแร่ธาตุได้แก่ กำมะถัน เงิน ดีบุก ตะกั่ว พลอย และเหล็ก⁴⁷

2) สินค้าประเภทอาหารและผลิตผลจากการเกษตร

ได้แก่ ข้าวสาลี น้ำตาลสีคล้ำ ยาสูบ อ้อย น้ำอ้อย

ดินแดนด้านหลัง โดยเฉพาะดินแดนหัวเมืองฝ่ายเหนือ แม้จะอยู่ในพระราชอำนาจของสมเด็จพระเจ้าตากสินไม่นานนัก แต่คงสามารถจัดหาสินค้าประเภทของป่ามาเป็นสินค้าส่งออกในสมัยธนบุรีได้บ้าง

⁴³ จุมพฏ ขวลิขิตานนท์, "การค้าส่งออกของอยุธยาระหว่างพ.ศ.2150 – 2310," หน้า 26.

⁴⁴ กรมศิลปากร, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาฟานฟลิต(วัน วลีต) (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2545), หน้า 105-106.

⁴⁵ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, หน้า 57.

⁴⁶ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักนายกรัฐมนตรี, คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม, หน้า 4.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน.

ชายแดนใกล้กัมพูชา

ชายแดนใกล้กัมพูชาตั้งอยู่ใกล้เทือกเขาทางด้านตะวันออกและจรดอ่าวสยามทางทิศใต้มีแม่น้ำสายสั้นๆ แถบชายฝั่งทะเล หัวเมืองในแถบนี้ได้แก่ เมืองจันทบูรณ , เมืองตราด , เมืองระยอง , และเมืองพระตะบอง⁴⁸ เป็นต้น

1) สินค้าประเภททรัพยากรธรรมชาติที่พบในเขตชายแดนใกล้กัมพูชา

ของป่าในแถบชายแดนใกล้กัมพูชาประกอบด้วย กระจวาน , กำยาน , ชีผึ้ง , ครั่ง , งาช้าง⁴⁹ , ชัน , น้ำผึ้ง , ไม้กฤษณา⁵⁰ , ไม้กระลำพู , ไม้กระลำพัก , ไม้ดำ , ไม้(ต่อเรือ)⁵¹ , หนังกวาง ประเภทแร่ธาตุ พบไม่มากนัก มีเพียงบ้านมะเส(ระยอง) ผลิตกำมะถันและบ้านตะโก (จันทบุรี) ผลิตเพชรเถื่อน

2) สินค้าประเภทอาหารและผลิตผลทางการเกษตร ได้แก่ พริกไทย พบแหล่งผลิตบริเวณเมืองจันทบุรี⁵²

3) สินค้าประเภทหัตถกรรม ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกนี้เป็นแหล่งต่อเรือและผลิตอุปกรณ์เรือ⁵³

ในสมัยธนบุรี พื้นที่นี้ได้กลายเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจของกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินได้ใช้ประโยชน์จากการต่อเรือสำเภา การส่งออกของป่า และพริกไทย

⁴⁸ จุมพฏ ขวลิตานนท์, "การค้าส่งออกของอยุธยาระหว่างพ.ศ.2150 – 2310," หน้า 28.

⁴⁹ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักนายกรัฐมนตรี, คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม, หน้า 4.

⁵⁰ กรมศิลปากร, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาฟานฟลิต(วัน วลิต), หน้า 104.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน.

⁵² Sarasin Viraphol, Tribute and Profit: Sino-Siamese trade 1652-1853, p.164.

⁵³ Ibid., pp.180-181.

คาบสมุทรมลายู

คาบสมุทรมลายูตั้งประชิดอ่าวสยามด้านหนึ่งและอ่าวเบงกอลด้านหนึ่ง เทือกเขายาวเหยียดครอบคลุมพื้นที่ด้านตะวันตกของคาบสมุทรตอนบน และพื้นที่ตอนกลางของคาบสมุทรตอนล่าง แม่น้ำสายสั้นๆ และที่ราบผืนเล็กๆ ตามปากแม่น้ำเรียงรายตามชายฝั่งทะเลยาวเหยียด เกาะแก่งเรียงรายตามชายฝั่งทางตะวันตกและตะวันออก เมืองสำคัญๆ ทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทร ได้แก่ เมืองกุย , เมืองซุมพร , เมืองไชยา , เมืองนครศรีธรรมราช , เมืองพัทลุง , เมืองสงขลา , เมืองปัตตานี , และเมืองสำคัญทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร ได้แก่ เมืองไทรบุรี(เคดาห์) , เมืองตรัง , เมืองกลาง , เมืองมะริด , เมืองตะนาวศรี และเมืองทวาย เป็นต้น⁵⁴

1) สินค้าประเภททรัพยากรธรรมชาติที่พบในคาบสมุทรมลายู

ของป่าของคาบสมุทรมลายูประกอบด้วย การบูร , กระดองเต่า , ช้าง , ช้าง , ริงนก , ฟันช้าง , ไม้กฤษณา , ไม้ดำ , ไม้(ต่อเรือ) , สัตว์ป่า , หนังกวางและหวาย ประเภทแร่ธาตุ ได้แก่ ดีบุก ตะกั่ว⁵⁵ ทองคำ ทองสำริด และพลอย ผลิตผลจากทะเลได้แก่ ไช่มุก หนังปลากระเบน⁵⁶ และอำพัน

2) สินค้าประเภทอาหารและผลิตผลทางการเกษตร

ได้แก่ ข้าว น้ำตาล ผลไม้ พริกไทย⁵⁷ มาก

หัวเมืองทางใต้ก็เช่นเดียวกับหัวเมืองชายทะเลตะวันออก ที่มีสินค้าซึ่งกลายเป็นสินค้าส่งออกจำนวนมากของกรุงธนบุรีเช่นของป่าและพริกไทย นอกจากนั้นยังมีข้าวจากหัวเมืองภาคใต้ ได้กลายเป็นเสบียงที่รัฐธนบุรีได้เรียกเกณฑ์ไปใช้เป็นเสบียงในกองทัพอีกด้วย

⁵⁴ จุมพฏ ขวลิขิตานนท์. "การค้าส่งออกของอยุธยาระหว่างพ.ศ.2150 – 2310," หน้า 30.

⁵⁵ กรมศิลปากร, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาฟานฟลิต(วัน วลิต), หน้า 107.

⁵⁶ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit: Sino-Siamese trade 1652-1853, p.164.

⁵⁷ กรมศิลปากร, รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาฟานฟลิต(วัน วลิต), หน้า 107.